

מצדקת הצדיק לצדקת הצדיק המלא לצדקת הצדיק השלם?: שלבי הדפסתו של ספר צדקת הצדיק לרבי צדוק הכהן מלובלין

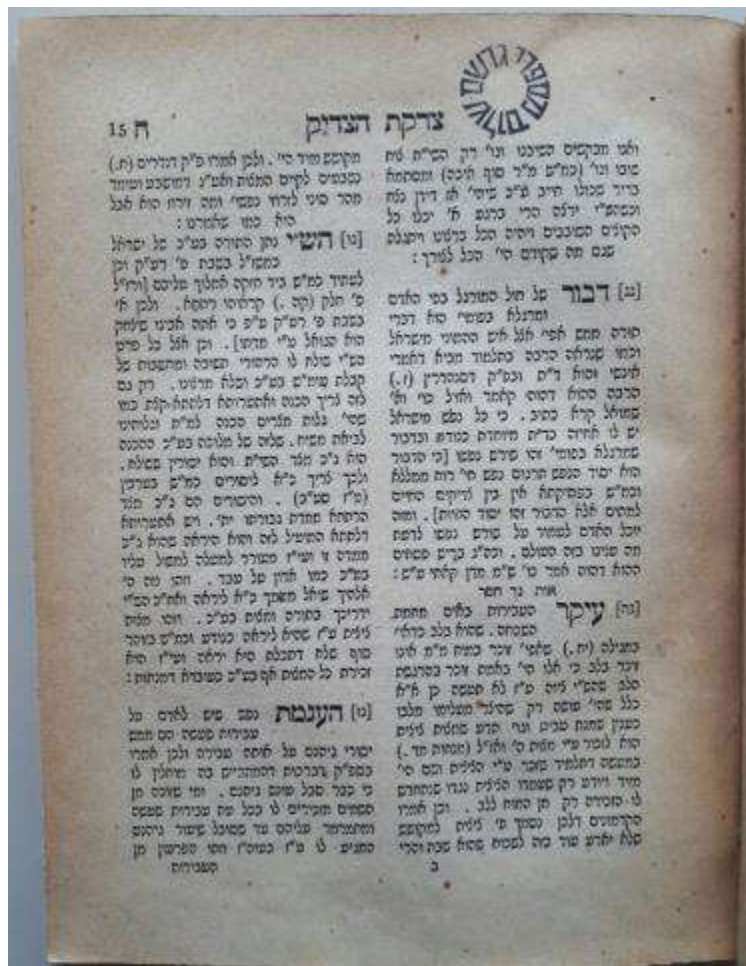
ד"ר צבי לשם, מנהל אוסף גרשם שלום, הספרייה הלאומית

בין גדולי אדמו"רי פולין בדורות האחרונים בלט רבי צדוק הכהן רבינוביץ' מלובלין (1823-1900) כתלמיד חכם עצום ומחבר פורה במיוחד. חיפוש פשוט בקטלוג של הספרייה הלאומית מעלה יותר ממאה ספרים הרשומים תחת שמו, בכל מקצועות התורה, בנגלה ובנסתר. אחד מהיצירות המפורסמות שלו היא ספר *צדקת הצדיק*, שנכתב קצת אחרי שנחשף לראשונה לחסידות, בשנות הארבעים של המאה התשע-עשרה, אבל כמו כל יתר כתביו, הספר יצא לאור לראשונה מכתב ידו רק אחרי פטירתו, בלובלין תרס"ב (1902), ע"י חתנו-חורגו ר' ברוך דוד הכהן.

שער המהדורה הראשונה של צדקת הצדיק, העותק הוא עותקו האישי של גרשם שלום

במהדורה זו הושמט חומר רב על ידי המביא לדפוס. פסקאות נד, סט, עה, קמו, קסב וקסג הושמטו לגמרי ובמקומם נכתב לדוגמה "אות נד חסר". בנוסף הושמטו חלקים מפסקאות קב, קכא וקסא ללא כל אזכור שחלק מהחומר חסר.

"אות נד חסר", מתוך המהדורה הראשונה של צדקת הצדיק

בשנת תשכ"ח (1968) הסופר הנוודע הרב אליהו כי טוב הוציא לאור את הספר "צדקת הצדיק המלא", בו הוחזר כל החומר שהיה חסר במה' הראשונה, חוץ מקטע אחד – פסקה קסב. במעין הקדמה כותב המהדיר: "המאמרים...נשמטו בשעתם מכל המהדורות הקודמות, והועתקו מעצם כתב ידו של המחבר זצ"ל ע"י אחד המסתופפים בצלו, החסיד ר' מיכאל מוקוטובסקי הי"ד [מדובר באביו של הרב כי טוב שהיה בין חסידי רבי צדוק ונספה בשואה]. העתק זה היה לפני עינינו והוספנו את כל החסר ולכן קראנוהו צדקת הצדיק המלא".

פסקה נד החסרה בכתב ידו של ר' מיכאל

חומר הזה סומן כך: "מכת"י). ובכל זאת, לא ניתן כל הסבר על סיבת ההשמטות מהמהדורה הראשונה וגם במהדורה "מלאה" זו, פסקה קסב לא הודפסה...

שער צדקת הצדיק המלא משנת 1968 עם החותמת של גרשם שלום

פסקה נד' חזרה אל צדקת הצדיק המלא

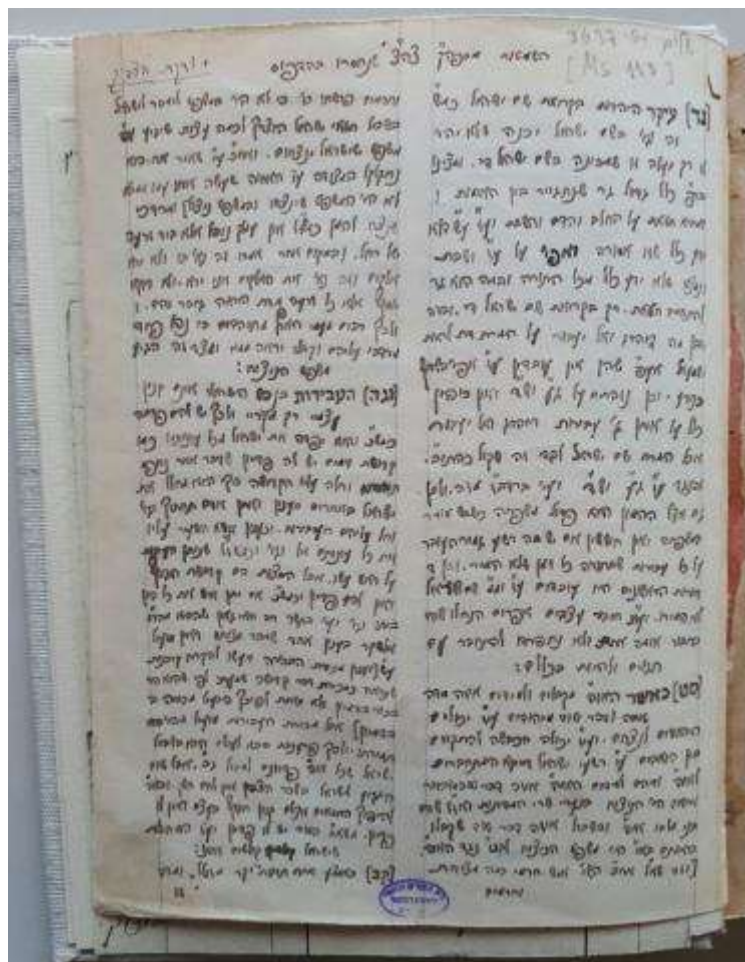
במהדורה השניה של צדקת הצדיק המלא, תשמ"ז (1987) הוסיף חנוך בן ארזה, חתנו של הרב כי טוב, כמה פרטים ב"עם הספר". ובין היתר הוא כותב: "אחד מהמסתופפים בצלו של רבי צדוק הכהן זצ"ל, היה ר' מיכאל מוקוטובסקי הי"ד. משיצא הספר לאור בראשונה, נסע לבית רבו בלובלין והעתיק מתוך כתב יד המחבר את המאמרים שהושמטו בדפוס, על עותק הספר שברשותו. עותק זה של הספר מסר ר' מיכאל הי"ד לבנו ר' אברהם אליהו ז"ל עם עלייתו לארץ ישראל בשנת תרצ"ו. בשנת תשכ"ח הוציא לאור מו"ח ר' אברהם אליהו כי-טוב ז"ל את הספר 'צדקת הצדיק המלא...באותה מהדורה נדפסו לראשונה המאמרים החסרים בדפוסים הקדומים". וגם במהדורה זו, פסקה קסב לא הודפסה...

שנה אחר מכן בתשמ"ח (1986) ישיבת בית אל הוציא לאור מהדורה של צדקת הצדיק עם הערות ומקורות. וגם במהדורה זו, פסקה קסב לא הודפסה...

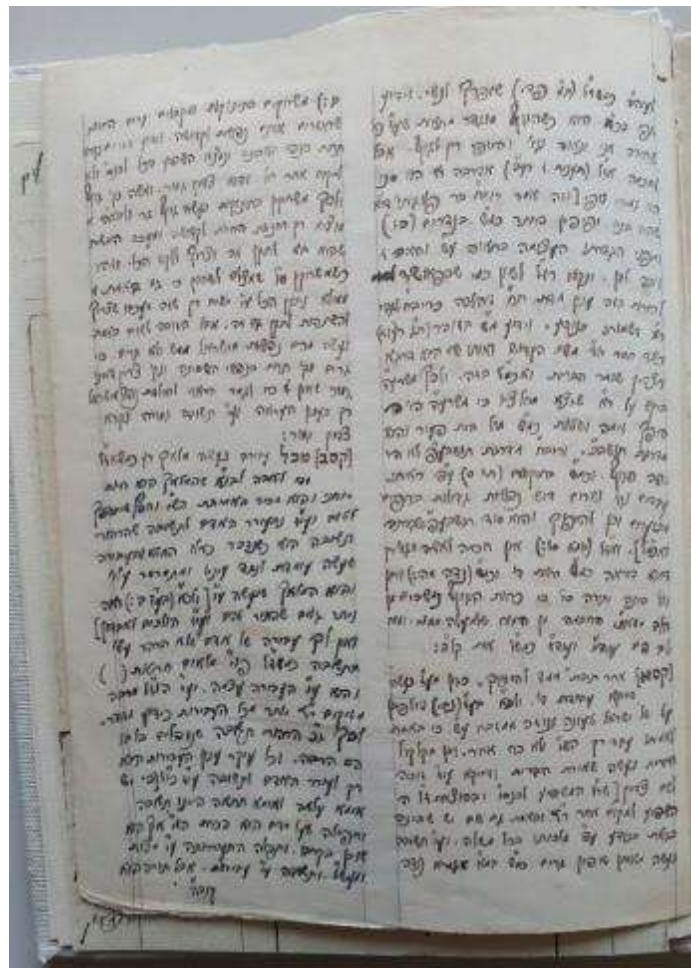
בשנת תשנ"ב (1992) הרב יהושע מונדשיין, ספרן בספרייה הלאומית וחוקר חסידות ידוע, השלים את המלאכה ופרסם את הפסקה המסתורית – קסב, בקובץ "שפתי צדיקים" ד, תחת הכותרת, "כחה של תשובה: מאמר מכת"י שלא נדפס ב'צדקת הצדיק'".

לאדמו"ר הכהן מלובלין" (עמ' כז-כט) עם הערותיו. בהקדמה סקר מונדשיין את המהדורות הקודמות ובסוף הוסיף: "משום מה גם באותו עותק [צדקת הצדיק המלא] חסר היה מאמר שלם – הוא סעיף קסב שנעדר מכל המהדורות, ושאת חסרונו משלימים אנו עתה מתוך כת"י אחר הכולל את כל ההשמטות הנ"ל....המעייין במהדורה השלימה יווכח כי גם התורה שלפנינו מהווה חטיבה אחת עם האמור לפניה באות קס"א ועם הבא אחריה באות קס"ג".

נשאלת השאלה, מהיכן לקח מונדשיין את הטקסט של פסקה קסב שלא פורסמה עד ימיו? הוא רק כותב "מתוך כת"י אחר הכולל את כל ההשמטות". מסתבר שלא רק הרב מיכאל מוקוטובסקי השלים את החסר ורשם את ההשמטות לעצמו מתוך כתב ידו של רבי צדוק הכהן. באוסף גרשם שלום בספרייה הלאומית קיים עותק נדיר של המהדורה הראשונה שהיה בבעלותו של גרשם שלום (R3637). בסוף הספר כרוך כתב יד של ארבעה דפים, בכותר "השמטות מספה" ק צה"צ [מספר הקדוש צדקת הצדיק] שנחסרו בהדפוס". בתוך כתב היד הזה מסתתרת גם פסקה קסב החסרה בכל הדפוסים הקודמים, וכנראה שמכתב יד זה מונדשיין הדפיס אותו!

"השמטות מספה" ק צה"צ [מספר הקדוש צדקת הצדיק] שנחסרו בהדפוס", מתוך המהדורה הראשונה של צדקת הצדיק השייכת לגרשם שלום

פסקה קסב בכתב ידו של המעתיק. מתוך המהדורה הראשונה של צדקת הצדיק השייכת לגרשם שלום

ועדיין נשאלת השאלה, למה חתנו של המחבר החליט להשמיט את החומר הזה ממהדורתו? ולמה גם במהדורה המלאה של הרב אליהו כי-טוב פסקה קסב לא הודפסה? מבלי להיכנס לפרטים ניתן לומר שהקטעים המושמטים עוסקים בשאלה של הטוב שיוצא מהעבירה על מצוות התורה. חלקם נוגעים בנושא של "מקרה לילה" [קרי לילה] והחטא של הוצאת זרע לבטלה, שנחשב בקבלה כחמור ביותר, ושרבי צדוק הרבה לכתוב עליו במקומות אחרים, ובמיוחד בספרו "תקנת השבין" (פיעטרקוב תרפ"ו 1926). כנראה שהמביא לדפוס חשש שהקוראים עלולים להתבלבל ובמקום להבין שרבי צדוק חיפש להבין בדיעבד למה אנשים עוברים עבירות, ואיזה טוב יכול לצאת מהן, ויחשבו שמדובר במתן היתר לכתחילה. לכן החומר המסוכן הוסתר מעיני הציבור הרחב. יתכן שהחסידיים גם חששו שפרסום החומר עלול להזיק לשמו הטוב של רבם הנערץ. על כך כתב הרב גרשון קיציס (חתנו של ר' אליהו כי-טוב) במאמר ביבליוגרפי מקיף "מפרי צדיק, כתבי ר' צדוק הכהן מלובלין" בספר שהוא ערך לציון מאה שנה לפטירתו של רבי צדוק, "מאת לצדיק: קובץ מאמרים על רבי צדוק הכהן ומשנתו" (ירושלים תש"ס, עמ' 347): "להשמטה זו לא ניתן כל טעם. מפי בנו של אחד הרבנים שהשתתפו בועד המפקח

על הוצאת כתבי ר' צדוק שמעתי שהשמטה זו נעשתה על ידי ועד זה, בשל חריפותם היתירה של הקטעים שהושמטו. אכן, ראויים הדברים לדיון שאין זה מקומו".

לגבי פסקה קסב, שגם היא עוסקת בתחומים הנ"ל, קשה להבחין ב"ראדיקליות" מעבר מה שנמצאת בהשמטות האחרות. ולכן, למה היא איננה מופיעה בצדקת הצדיק המלא? גם לזה יש לקיציס הסבר: "קרא ר' אברהם אליהו לספר **צדקת הצדיק המלא**, על שום שהתמלא הספר במאמרים ובקטעים החסרים בו. ולא קרא לו **צדקת הצדיק השלם**, על שום שהיה חסר עדיין מאמר קס"ב, שלא היה לפניו להעתיקו" (שם). יוצא שפסקה זו לא הושמטה בגלל "חריפות יתר" בהשוואה להשמטות האחרות. כנראה שהיא פשוט פוספסה בהעתקה של ר' מיכאל מוקוטובסקי. התמזל מזלו של יהושע מונדשיין שעבד בספרייה הלאומית והכיר את העותק של גרשם שלום, ושם כתב היד לא רק **מלא**, אלא גם **שלם**, ולכך זכה להשלים את הדפסתו של ספר צדקת הצדיק.

אחרית דבר

לאחר פרסום הראשוני של המאמר, חוקר צעיר, ד"ר איתן אברומוביץ, העיר לי שפסקה עד עדיין חסרה בכל הדפוסים! לאחר בדיקה נוספת ראיתי שפסקה זו חסרה לא רק בדפוסים, אלא גם בשני כתבי היד הידועים לנו. מכיון שלא יתכן ששני המעתיקים מכתב ידו של ר' צדוק פספסו אותו הקטע, סביר להניח שר' צדוק עצמו דילג על פסקה זו תוך כדי כתיבת הספר. כל עוד שלא נגלה עוד כתב יד עם פסקה עד נצטרך להישאר בספק לגבי שלמותו של "צדקת הצדיק השלם".